

Globalizacija – proces, projekat ili propaganda?

Bahador Aminian

Krajem drugog gregorijanskog milenija u različite oblasti ljudskog umovanja prodro je pojam koji se širio izuzetnom brzinom, te je ubrzo postao jedan od najčešće i najrađe korištenih pojmova u oblasti politike, sociologije, ekonomije, kulture... Mnogi drže da će ovaj pojam bitno označiti treći milenij, odnosno da se radi o novoj paradigmi koja će zastrijeti dotad aktuelne paradigme. Pojam globalizacija danas se toliko udomaćio da je ostavio traga na smisao mnogih drugih pojmova, dotle da je neke od njih potrebno redefinisati.

Postepeno pojam globalizacija sve češće se koristi u javnoj komunikaciji i zauzima ključno mjesto u političkim govorima, u terminologiji ekonomista, a sve je prisutniji i u književnosti i umjetnosti. Stvari idu dotle da globalizaciju mnogi uzimaju za svoj ideal i ideju vodilju, vjerujući da ona predstavlja ključ rješenja mnogih problema čovječanstva i da će njome biti izliječene nevolje i bolesti mnogih društava.

S druge strane, postoji i dosta onih koji se protive globalizaciji držeći da je ona sredstvo kojim će svjetski moćnici i silnici potvrditi svoju prevlast, kolonizirati i sasvim potčiniti druga društva, pa je nazivaju novim oblikom imperijalizma i kolonizacije. Takvi drže da će kroz proces globalizacije siromašni postati još siromašniji, a bogati se još više obogatiti, te da će ona sasvim zastrijeti sve vrijednosti lokalnih društava.

Pohvale i protivljenja globalizaciji ne svode se samo na intelektualnu i akademsku ravan, već imaju i mnogo utjecaja na društvo, tako da je već znalo doći i do fizičkih sukobljavanja. I pored mnogo govora o procesu globalizacije, pristajanja uz nju ili žestokog suprotstavljanja, te čitave sile znanstvenih i žurnalističkih napisa o ovom pitanju moramo zaključiti da u vezi s globalizacijom nije postignut konsenzus. Čak i u vezi samog pitanja da li ovaj proces u svijetu uistinu traje ili je to samo privid, na koje načine i u kakvim oblicima se ispoljava, te kakav utjecaj ostvaruje, ponuđena su različita mišljenja. Tako, trideset godina nakon što je ovaj pojam ušao u terminologiju društvenih znanosti, još uvijek postoje sporenja oko njegovog značenja i interpretiranja.¹³⁷ Ova razilaženja u stavovima takva su da neki globalizaciju nazivaju *najizopačenijim pojmom novog stoljeća*, s obzirom na to kakve se sve ideje nastoje pravdati pozivajući se na globalizaciju.¹³⁸

Uzevši u obzir ovakvu različitost mišljenja na koju smo ukazali, bit će da se radi o tome da oni koji pišu o globalizaciji počesto imaju na umu sasvim druge fenomene, ali ih nazivaju ovim imenom, što ustvari znači da govore o potpuno drugačijim stvarima.

Drugim riječima, rasprave oko globalizacije najčešće se ne tiču jednog konkretnog i jasno definisanog pojma, tako da se ponekad može utvrditi da autori u okviru ovih rasprava tretiraju na desetine različitih tema. Mevlana Rumi, uostalom, još davno uočava kako ljudi cjelinu sasvim različito tumače onda kad joj pristupaju s razine spoznaje pojedinih dijelova:

¹³⁷Robert Holton, *Globalization and the Nation-state* (macmillan, 1998.)

Indijci jednog slona dovedoše,
Te ga u kolibu mračnu zatvoriše.

Mnogo se svijeta da ga vidi skupi,
I svako u tamnu kolibu stupi.

U tmuni onoj ništa nisu vidjeli,
Već su ga samo dlanom dodirivali.

Jedan do surle dotače rukom,
Pa usporedi slona sa olukom.

Drugi za uho slona hvata
I kaza: on je k'o lepeza kakva.

Treći mu nogu dohvati se dlanom,
Te usporedi slona s kakvim hramom

Četvrtome, što je leđa dohvatio
Slon se nalik ravnoj dasci učinio,

I tako, svi su slona dohvaćali,
Ali su ga na svoj način poimali

Da svakom u ruku po svijeću su dali,
Oko slona tad se ne bi sporječkali.

Bit će, dakle, da i u vezi sa globalizacijom ljudi zahvataju različite dijelove, ali ih doživljavaju kao cjelinu. Ovaj tekst nema pretenzija biti svijeća iz Mevlaninih stihova, već nam je namjera bila ukazati na to da se globalizacija katkad razmatra na temelju tek nekih dijelova tog fenomena. Štaviše, rekli bismo da ima i slučajeva da autor kao da vidi samo vanjštinu kolibe u kojoj je slon, a bavi se opisivanjem slona.

Definicija globalizacije

Globalizacija se najčešće definira kao proces nadnacionalne kulturne, ekonomske, tehnološke i društvene razmjene.¹³⁹ John Esposito globalizaciju tumači kao međunarodnost i oslanjanje društava jednih na druge u područjima poput politike i ekonomije. Anthony Giddens ovom pojmu daje širi opseg: "Globalizacija podrazumijeva koncentriranje svijeta u jednu cjelinu, brzo širenje istih stavova te uspostavu svjetske kulture koja je praćena nekom vrstom

¹³⁸Kearny, Globalization - last Hurrah, Foreign Policy, jan. – feb. 2002.

¹³⁹Mahmud Selimi, *Jahani shodan: tamadonsazi ya mokarebb* Jam-e jam, 23.bahman 1379.

općeg očekivanja da se svijet formira kroz zajedničke institucije i na temelju istih životnih iskustava.¹⁴⁰ Za Richarda Falka temeljna dimenzija globalizacije jeste “sažimanje vremena i prostora”, što općenito utječe na ideje, osjećaje i ponašanja, i mijenja korjenito i brzo svakodnevni život čovjeka.¹⁴¹

John Baylis također smatra globalizaciju novovjekim procesom uzrokovanim sve obimnijim protokom informacija, odnosno njihovom razmjenom između različitih društava, čime dešavanja u jednom dijelu svijeta sve više utječu na situaciju u posve drugom dijelu.¹⁴²

Prije nego što pokušamo zaokružiti ovaj dio naše rasprave, nije zgorega osvrnuti se na nekoliko termina koji često prate svako govorenje o globalizaciji i smislaono su joj manje ili više bliski. Jedan od takvih pojmova jeste *internacionalizacija*, u smislu bitnih procesa međunarodne trgovine i razmjene dobara, međunarodnih odnosa, međunarodnih asocijacija, itd., pri čemu je naglasak uvijek na atributu *međunarodni*, čime se jasno ukazuje da su kod ovog pojma narodi ili nacije nosioci svih procesa. Kod globalizacije, pak, sve se temelji na nacionalnom, pa se tako, recimo, govori o svjetskoj ekonomiji, pri čemu se forsira nadilaženje granica. Stoga između ova dva pojma postoje bitne razlike.¹⁴³

Globalizam je naredni pojam koji se često spominje u ovom kontekstu. Globalizam se obično tumači kao projekat, odnosno ideologija nametanja posebnog sistema vrijednosti od strane jedne vladajuće grupe, pri čemu ovaj kontrolirani proces sam po sebi prerasta u globalizaciju.¹⁴⁴

Emanuel Wallerstein govori o ovom pojmu u značenju svjetskog sistema na temelju kog se gradi ustroj svjetskih društava, pri čemu svako posjeduje svoje granice, strukturu, pravila itd., što je u konačnici svojevrsna “podjela poslova među zemljama svijeta.”¹⁴⁵

U svakom slučaju, s obzirom na naprijed kazano, uzevši u obzir sve navedene definicije, globalizaciju možemo smatrati procesom posredstvom koga se postepeno potiru granice među društvima i raste povezanost i nivo komunikacije među njima.

Manifestiranje globalizacije na različitim poljima

Efekti globalizacije danas su najočitiji i najznačajniji u području ekonomije. Porast međunarodne trgovinske razmjene, razvoj multinacionalnih kompanija, sve veća sličnost ekonomskih modela i međunarodna raspodjela djelatnosti jasne su posljedice procesa globalizacije na polju ekonomije. No, globalizacija ne ispoljava svoje efekte samo u ekonomiji, već je itekako djelatna i na različitim drugim poljima. Mogli bismo, čak, ponuditi i listu područja u kojima su posljedice globalizacije izvjesne:

- **Političko-pravni aspekt:** Efekti globalizacije u ovom području ispoljavaju se kroz sve tješnju diplomatsku saradnju zemalja, razvoj inozemnih odnosa, unapređenje općeg međunarodnog prava, slabljenje granica među državama, razvoj i snaženje regionalnih

¹⁴⁰Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, London, Polity Press, 1990.

¹⁴¹Adyane tawhidi dar asr-e jahani shodan, Richard Falk

¹⁴²John Baylis Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford University

¹⁴³Herman E. Daly, *Globalization and Internationalization, some implications*, Global Policy Forum, 1999.

¹⁴⁴Sayyed Hossein Sayfyade, *Jalveha-je siyasi jahani shodan va nesbate an ba mabani –ye estratežiki siyasat-e hareji*, Sijasat-e hareji

¹⁴⁵Emanuel Wallerstein, *The Modern World System*, New York Academie Pres, 1974,

asocijacija poput EU, ASEAN, ili OPEC-a, razvoj međunarodnih organizacija, snaženje nevladinih političkih faktora, unaprjeđenje demokratije u svijetu, snaženje međunarodnih političkih odnosa i saradnje itd.¹⁴⁶

- **Društveno-kulturni aspekt:** Utjecaj globalizacije ovdje se očituje kroz procese poput razmjene radne snage, znanstvenu i kulturnu saradnju na međunarodnom planu, ustrajavanje i razvoj međunarodnih kulturnih i umjetničkih organizacija i udruženja, stvaranje određene zajedničke “konzumentske kulture” koja dalje određuje izvjesne oblike općeg društvenog ophođenja.

- **Vojni aspekt:** Globalizacija nadalje na vojnom planu svoje utjecaje izražava kroz uspostavu paktova za sigurnost, razvoj uređenosti sigurnosnih pitanja i odnosa, pridavanje sve većeg značaja pitanju osiguranja mira u svijetu, međunarodnu kontrolu proizvodnje naoružanja, razvoj međudržavne vojne saradnje, razmjenu napredne tehnologije, snaženje ideje o apsurdnosti rata kao načina rješavanja sporova itd.

Svakako, proces globalizacije i njegov utjecaj na svjetska kretanja mogli bismo posmatrati kroz čitav niz područja, od medicine preko fudbala i sporta općenito, ekoloških pitanja ili etno – muzičkih trendova, pa do globalnog širenja McDonaldovih restorana, polisa istih osiguranja, pop muzike ili načina odijevanja.

Različitost stavova o globalizaciji

Kao što smo istakli, globalizacija ispoljava svoje utjecaje u krajnje različitim aspektima ljudskog života, od politike, ekonomije i kulture sve do potrošačkih navika i načina življenja. Ti utjecaji ispoljavaju se na različite načine i u različitim zemljama i regionima drugačije se manifestiraju. Također pristupi i stavovi o globalizaciji i njenim utjecajima. Sumiramo li sve pristupe globalizaciji, od političkih do jezičkih konotacija ovog pojma, mogli bismo kazati da u pogledu globalizacije postoje tri osnovna gledišta:

1. **Hiperglobalisti** – ova grupa fenomenu globalizacije pristupa krajnje afirmativno, držeći da u svijetu globalnih komunikacija dolazi do odbacivanja dosadašnjeg svjetskog poretka i da se kroz globalizaciju nužno mora oblikovati novi svjetski poredak utemeljen na zajedničkim mundijalnim vrijednostima, normama i obrascima. Globalizacijom se uspostavlja svjetska ekonomija koja potiskuje lokalne ekonomske odnose, tako da državama ne preostaje nego da se uključe u otvoreno svjetsko tržište, čime će postepeno pojmovi poput nezavisnosti i suvereniteta država u novom dobu gubiti na značenju. Ustvari, ovim se najavljuje početak kraja nacionalnih država.

Jedan od najpoznatijih predstavnika ovog pristupa jeste Francis Fukuyama. On smatra da novi politički, ekonomski i društveni uvjeti vode čovječanstvo ka novom dobu u kome će po prvi put u historiji jedna ideologija (liberalna demokratija) uspjeti u potpunosti odgovoriti na sve potrebe i stremljenja čovjeka novog doba, čime će biti označen kraj historije. Time će svi ozbiljniji međunarodni sukobi i sporenja nestati jer će kroz “građanski status” biti zadovoljene sve čovjekove težnje. Fukuyama povodom okončanja hladnog rata kaže: “Ono čemu smo

¹⁴⁶David Held and others, Researching Globalization, in www.polity.co.uk / global

svjedoci nije samo kraj hladnog rata, već i kraj ideoloških mijena čovječanstva; uopće širenje zapadnjačke liberalne demokratije temelj je konačnog oblikovanja ljudske vladavine.”¹⁴⁷

Marshal Galoven uvođenjem pojma *globalno selo* svrstava se u zagovornike ovog koncepta. On, nakon klasifikacije historijskih epoha čovječanstva na epohu usmene, epohu pismene i epohu elektronske komunikacije, obrazlaže kako se prva epoha odnosi na period plemenskih zajednica, druga na period pronalaska štampe pa do pojave fenomena poput nacionalizma, frojdzima i racionalizma, dok treća predstavlja povratak na prvu epohu – plemensku zajednicu, s tim što za čovjeka novog doba pojam *svijet* preuzima smisao pojma *pleme*.¹⁴⁸ Kako god, zagovornici ovog pristupa uglavnom su idealisti među liberalima i neoliberalima.

2. Skeptici – Koliko god da ova skupina prihvata promjene u društvenim i međunarodnim aktivnostima posljednjih desetljeća i prihvata da sprega među različitim dijelovima međunarodnog organizma biva sve snažnija, oni smatraju da proces globalizacije sa svim svojim utjecajima ide u prilog uglavnom razvijenim industrijskim zemljama i da je svijet danas podijeljen na različite ekonomske i političke blokove, na koje globalizacija različito utječe. Ovi teoretičari sumnjaju u globalizaciju kao svjetski integracioni proces, a neki od njih takvo što otvoreno nazivaju bajkom i zabludom.¹⁴⁹ Oni smatraju da se pod trenutačnim uvjetima u svijetu ne dešavaju nikakvi posvema novi historijski procesi, te tako ni globalizacija nije nov i izvanredan proces. Za ovu skupinu mislilaca, globalizacija je samo novi metod starog pregnuća svjetskih moćnika da svojoj vlasti podvrgnu čitav svijet. John Esposito globalizaciju naziva izuzetno opasnom prijetnjom, jer se iza ovog imena ustvari skriva *amerikanizacija svijeta*.

Anthony Giddens također ističe da su “neki politički činioci na Zapadu uvjereni da je *globalizacija samo jedan od oblika vesternizacije*, pa je vide kao način da se ispolji prezir prema drugim zemljama”.¹⁵⁰ Noam Chomski ide još dalje, pa tvrdi da je “globalizacija podvala zapadnjačke elite koja njome želi uspostaviti svoju vlast u čitavom svijetu”.¹⁵¹

I realisti, kao temeljna misaona škola u međunarodnim odnosima, drže da globalizacija ne predstavlja nikakvu strukturalnu promjenu u sistemu međunarodnih odnosa.¹⁵² Čak i Huntington u svojoj teoriji o sukobu civilizacija poriče praktičnu važnost globalizacije i svijet vidi podijeljenim na novim – starim principima.

Transformacionisti – Ova grupa teoretičara nastoji iznaći stav koji je sredina između prethodna dva. Oni smatraju da je proces globalizacije stvorio nove uvjete u ekonomiji, politici i društvenim odnosima, no ti novi uvjeti nisu podjednako u korist svim društvima i državama i za sve ne znače praktičan rast moći. Iako ne poriču pozitivne efekte globalizacije, ovi mislioci ukazuju i na negativne strane ovog procesa po neka društva i države. Transformacionalisti ističu da korelacije među različitim društvima postoje već stotinama godina unatrag, no u savremenom dobu i novim uvjetima gradi se slika novog poretka u svjetskim okvirima. Robert Halton pod

¹⁴⁷Francis Fukuyama, “*The End of History and the Last Man*, National Interest, Summer, 1989.p.p.3-18

¹⁴⁸Muhammed Karagozlu, *Jalrani shodan*, Etala'te siyasi va eqesadi, 177-8

¹⁴⁹David Held, *Globalization, Cosmopolitanism and Democracy*, Global Transformation, p.p.183

¹⁵⁰Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*

¹⁵¹Noam Clromski, *The star Journal*, nov. 2001.

¹⁵²John Baylis & Steve Smith, *The Globalization of World Politics*

globalizacijom podrazumijeva sve procese koji utječu na stvaranje novog jedinstvenog svesvjetskog društva.¹⁵³

Za neke idealistički raspoložene mislioce liberalizma globalizacija je nužni proizvod jedne druge epohe prevrata u svjetskoj politici. Takav stav počiva na teoriji relativne supremacije nužnosti raspodjele poslova u međunarodnim okvirima te je globalizacija neizbježna posljedica tehnološke revolucije na polju komunikacija, čime se razdaljine smanjuju, što ne može biti bez implikacija na različite aspekte ljudskog života.¹⁵⁴

Završna analiza i zaključak

Prihvatimo li definiciju prema kojoj je globalizacija intenzivan proces kulturne, ekonomske, tehnološke i društvene razmjene, pri čemu se svijet sve više zbližava i integrira, onda moramo primijetiti da globalizacija kao proces traje već stoljećima. Iako neki nastoje dokazati da je ovaj proces otpočeo odskora, sasvim je izvjesno da je povijest globalizacije veoma duga, jer ljudi oduvijek nastoje da s ostatkom svijeta vrše ekonomsku, kulturnu i misaonu razmjenu. Prenos kineskih znanja o proizvodnji baruta i papira, perzijskih i indijskih matematskih i astronomskih znanosti, prenošenje grčke filozofije i sveprisutnost gnosticizma nije nešto što bi bilo novijeg datuma. Evropa se naročito kroz 18. i 19. stoljeće uveliko upoznala s ostatkom svijeta. Monoteističke religije, a među njima i islam, nikad nisu sebe ograničavale na određeni region. Uostalom, upravo činjenica da sebe smatra vjerom koja ima svjetsku misiju značajno je potakla širenje islama. I ostale religije, *manje ili više, smatraju da je njihova misija donijeti dobrobit cijelom čovječanstvu.*

No ono što se desilo i dešava u savremenom dobu i što prije svega podrazumijevamo pod pojmom globalizacije ogleda se u dvije stvari. Prvo, nova civilizacijska i tehnološka dostignuća značajno su olakšala komunikacije među društvima, tako je informacija postala najvažniji element moći i svjetska paradigma. Druga stvar jeste pitanje usmjeravanja ovog procesa.

Dakle, činjenica je da je tehnološki napredak unaprijedio razinu komunikacije među različitim društvima. Ali odmah treba ukazati na to da je od drevnih vremena svaki materijalni, tehnološki i znanstveni napredak bio pod kontrolom vladajućih krugova i služio je u korist određenom društvu ili državi. Tako je bilo u drevnoj Grčkoj, Kini, Perziji i islamskom hilafetu, a danas, kad je ljudsko znanje doseglo svoje punoljetsvo ono se nalazi pod kontrolom i u službi Zapada koji se njime koristi shodno svojim interesima i potrebama. Ovaj oštri mač danas je u rukama Amerike i Zapada, koji kontroliraju proces globalizacije i usmjeravaju ga shodno vlastitim željama i interesima. Upravo zato mnogi danas proces globalizacije smatraju istoznačnim amerikanizaciji ili vesternizaciji.

Globalizacija u domenu ekonomije, praćena razvojem svjetskog ekonomskog tržišta, usmjerena je uglavnom koncentraciji bogatstva i moći onih koji kontroliraju ovaj proces i koji su utemeljili principe nove svjetske ekonomije, a za cilj ima ostvarenje njihove potpune ekonomske prevlasti u svijetu. U području kulture i medija primjetan je monopol nekolicine nacionalnih mreža za protok ali i proizvodnju informacija, a brisanje nacionalnih granica i izgradnja

¹⁵³Robert Halton, *Globalization and the Nation-state*, London, Macmillan, 1998. p. 74

globalne informacijske mreže omogućava svjetskim moćnicima specifičnu vrstu kontrole nad ljudskim mišljenjima i ponašanjima. U području međunarodne politike, uspostava novog svjetskog poretka znači, ustvari, uspostavu svekolike američke hegemonije. Ponašanje SAD-a nakon tragičnih dešavanja od 11. septembra 2001. godine i nastojanje da se po svaku cijenu uspostavi jedan i istovjetan poredak diljem svijeta jasno pokazuju da jedina super-sila želi svoju vlast učiniti globalnom. U takvom hegemonističkom poretku, superiorna sila nameće drugima vlastito viđenje stvarnosti, vlastite kriterije za dobro i zlo, a drugima ne preostaje ništa osim povinovati se. Tako se globalizirani svijet mora boriti za ono što je superiorna sila označila kao dobro, a protiv onoga što ona smatra zlom.

Usto, nužno je ukazati na ulogu i utjecaj nevladinih skupina u dešavanjima na međunarodnoj sceni. Globalizacija je čak i minornim grupama osigurala mogućnost da imaju upliva i utječu na stanje u svijetu. Događaji od 11. septembra zorno pokazuju kako mala i neodgovorna skupina može uzdrmati svijet i uzrokovati globalnu krizu.

Iako globalizacija doista pruža mogućnost približavanja kultura jednih drugima i veće povezanosti, pravac kojim ovaj proces trenutno teče, dakle uspostava jedinstvene svjetske kulture, one zapadnjačke, besmislena je zamisao koja jasno odražava oholost i umišljenost njenih kreatora. Fukuyama u svojoj teoriji čovjeka doživljava kao sasvim jednostrano biće, čije interese na najbolji način zadovoljava liberalna demokratija. Zato valja nametnuti kulturu iz koje ona proistječe, a zatrijeti sve ostale kulturne i društvene sisteme. Previđa se pritom da je ljudsko biće kudikamo složenije i da ovakav kalup nipošto ne može biti dovoljan, te će kulturna raznolikost kao specifičnost čovječanstva zasigurno opstati.

U svakom slučaju, proces globalizacije danas je pod kontrolom sila koje se njime maksimalno koriste u vlastite interese, dok mnoga društva ne samo da se ne mogu valjano okoristiti globalizacijom, već trpe štetu od nje. Čak i u razvijenim društvima, korist od globalizacije ima samo jedan društveni sloj dok većini ona ne donosi ništa dobro. To su neki od razloga sve češćih i glasnijih suprotstavljanja procesu globalizacije, suprotstavljanja koja se u posljednje vrijeme ispoljavaju kroz ulične proteste, antiglobalizacijske marševe, što je znalo izazvati i fizičke sukobe.

Neosporno, globalizacija je činjenica i izuzetno utjecajan proces, čiji efekti se ogledaju u područjima ekonomije, kulture i politike, pa taj proces svakako utječe i na bosansko društvo. Stoga, ispravno razumijevanje različitih dimenzija procesa globalizacije i njenih utjecaja, iznalaženje načina da se ovim procesom okoristi, a izbjegnu sve prijetnje koje on sobom nosi, mora biti zadatak znanstvenih, akademskih i političkih institucija. Preispitivanje i redefiniranje nacionalnih i kulturnih identiteta zadatak je koji proces globalizacije postavlja većem dijelu svijeta.

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić

¹⁵⁴Baylis & Smith, pred. Cit., p.142